

"ל"ג בעומר?"

מתוך "ליקוטי שמואל"

עורך ומלקט: ש. אייזיקוביץ

eisikovits1@gmail.com

הגיליון מופיע באתר 'לדעת' וכן ניתן לקבלו לאימייל מדי שבוע על ידי שליחת בקשה eisikovits1@gmail.com,

אודה לכם אם תעבירו את העלון לאנשי הקשר שלכם או כתובות של מעוניינים בעלון. אשמח לקבל הערות מחכימות ובל"נ אשתדל להתייחס אליהם. גם רשות להדפיס / לחלק / להעתיק / לשמור. - בשעת הצורך הרשות נתונה לאמור מהדברים שבעלון אף שלא בשם אומרם. אך הבא להדפיס יביא גאולה לעולם וידפיס בשם אומרם.

ל"ג בעומר

מנהגים רבים ומגוונים נקשרו ליום ל"ג בעומר, אולם מקורו ויחודו של יום זה לוטים בערפל.

הרב אליעזר אייזיקוביץ

בעוד כמה ימים יתמלאו כבישי הגליל ברבבות מתפללים שעלו למירון כדי לשפוך שיח על ציונו של התנא הא-לוקי רבי שמעון בר יוחאי. אלפים נוספים ציינו את היום השלושים ושלושה לספירת העומר בהדלקת מדורה או נר שמן לכבוד התנא. כמעט בכל תפוצות בית ישראל מציין היום הזה את סיום מנהגי האבלות שבהם נוהגים בימים שבין פסח לעצרת. אולם לצד המנהגים הרבים והמגוונים שנקשרו בו מעורר יום ל"ג בעומר גם שורה של שאלות היסטוריות: מהו מקור השמחה הנוהגת ביום זה? אימתי נקבע צביונו המיוחד והחגיגי? מה בדיוק אירע בו? מה פשר הזיקה שבין שמחת היום לבין רבי שמעון בר יוחאי מחבר ספר הזוהר? ומה מקור הדעה הרווחת כאלו התנא הא-לוקי הסתלק לעולמו ביום זה?

פליאתו של החתם סופר

ההילולא הגדולה במירון ביום ל"ג בעומר עוררה פליאה ואף תרעומת בקרב גדולי הדורות. "היכן מצינו לעשות יום מועד ביום סילוק הצדיק?", תמה בעל ה"חתם סופר". "הלא ז' באדר [יום] מיתת משה רבינו הוא יום תענית, וכן ראש חודש ניסן שמתה בו מרים... ולא ידעתי מה מקום להילולא?". תמיהה דומה מביע בעל ה"שואל ומשיב": "והרי על מיתת הצדיקים מתענים ואיך נעשה יום טוב במות רבנו הגדול רשב"י זיע"א? ואם מפני שהזוהר קראו 'הילולא', היינו לו ששמחה הוא לו שהלך למנוחות, אך אותנו עזב לאנחות?".

כה חמור היה דבר ההילולא בעיני ה"חתם סופר" עד שנימק בכך את החלטתו להשאר בחוץ לארץ למרות שעז היה חפצו לחונן את אדמת ארץ ישראל: "... אבל מטעם זה הייתי

אני מן הפרושים [להמנע מעליה לארץ], שלא אצטרך להיות יושב שם ומשנה מנהגם בפניהם ושלא ארצה להתחבר עימם בזה [היינו, שלא אצטרך לעלות איתם למירון]". בנהירה ההמונית לגליל הוא אף רואה ענין שגלגלו משמים כדי להאריך את הגלות ולהשאיר את ירושלים שוממה (!): "הואיל ובעוונתנו הרבים עדיין לא הגיע עד עתה זמן בנינו [של העיר ירושלים], על כן היה זאת כדי שלא יתישב ירושלים ביתר עז, כי לא זכינו לכך. מי יתן ויזכני ה' יתברך להיות מהמיישבים של ירושלים ועל כל פנים לא מהמהרסים והמחריבים, חס וחלילה, להאריך גלות ישראל". לאור ביטויים חריפים אלו מתחזקת התמיהה שבעתיים – כיצד נקשרה הילה של שמחה סביב יום ל"ג בעומר? ואימתי נולדה המסורת אודות פטירת רשב"י ביום זה?

המקורות שותקים

מה שמוסיף לערפל האופף את יום ל"ג בעומר היא שתיקן של מקורות הגמרא והמדרש. הגמרא מספרת בקיצור על "שנים עשר אלף זוגות תלמידים שהיו לרבי עקיבא, שכולם מתו מפסח ועד עצרת". בדברים הקצרים הללו אין כל אזכור ליום ל"ג בעומר או לרשב"י.

בעל ה'מאירי' הוא הראשון שמציין מסורת בשם הגאונים לפיה פסקו תלמידי רבי עקיבא למות ביום ל"ג בעומר ולפיכך אין צמים בו. אולם עדיין אין בדבריו אזכור של רשב"י או של שמחה מיוחדת ביום הזה. המקור הקדום ביותר שמתייחס לל"ג בעומר כאל יום שמחה הוא המהרי"ל, לא בגלל שביום זה אירע משהו מיוחד אלא משום שלשיטתו תלמידי רבי עקיבא מתו רק בימים שבהם אומרים 'תחנון' ולפי חשבוננו בין פסח לעצרת ישנם רק 32 ימים שבהם אומרים תחנון. לשיטה זו שמחת ל"ג בעומר היא זכר לעובדה שהתלמידים מתו ב - 32 ימים, למרות שבפועל היו הימים הללו פזורים לאורך כל התקופה שבין פסח לעצרת.

אומנם מקורות משלהי תקופת הגאונים מספרים כי במועדים מסוימים היו נוהגים להשתטח על קברי צדיקים באזור צפת ומירון, בין היתר ישנם תיאורים על מתפללים שעלו לקברי הלל ושמאי והיו מתפללים שם על ירידת גשמים. מאוחר יותר, בימי תלמידי הרמב"ן, נהגו העולים להתקבץ ליד קבר רשב"י ביום ט"ו באייר (פסח שני), ולשמוח שם כשלושה ימים עד ל"ג בעומר. כאמור, כל זאת ללא כל זיקה מיוחדת בין רשב"י לבין ל"ג בעומר.

שוחד לשם שמים וטעות סופר

עיון בספרי הראשונים והאחרונים מעלה שהפעם הראשונה בו נזכרת פטירתו של רשב"י בהקשר של ל"ג בעומר הוא במהדורה השניה של הספר "פרי עץ חיים" אותו ערך ר"מ פופריש על פי כתבים שהיו אצל רבי חיים ויטל. מכאן התפשט והתפרסם הענין לספרים רבים.

בספר מתאר רבי חיים ויטל כיצד הלך האריז"ל לבל"ג בעומר למירון "עם אשתו ועם ביתו, והיה שם ג' ימים". מתוך התיאור עולה כי באותה תקופה נהגו לקיים בימים הללו

שמחה עממית שתלמידי החכמים המעיטו בערכה. וכך הוא כותב: "רבי אברהם הלוי [מרבני העיר צפת] היה נוהג לומר תפילת 'נחם' [המבטאת אבלות. דהיינו, שלא התייחס ליום הזה כאל יום שמחה]... וכשסיים אחר התפילה, אמר מורי ז"ל [הכוונה לאר"י הקדוש] בשם רשב"י הקבור שם שאמר לי: 'אמור לאיש הזה - למה הוא אומר 'נחם' ביום שמחתי?, לכן הוא יהיה בנחמה בזמן הקרוב [דהיינו שבעצמו יזדקק לנחמה]'. וכן לא יצא החודש עד שמת בנו הגדול וקיבל כוס נחמה עליו". וממשיך הספר ומסביר: "והטעם [לשמחה זו ביום ל"ג בעומר, לפי] שמת רשב"י ביום ל"ג בעומר, כי הוא מתלמידי רבי עקיבא שמתו בספירת העומר".

משפט קצר זה הוא הבסיס היחידי לטענה שרשב"י נפטר בל"ג בעומר, אך יותר משהו מסביר את מקור השמחה הוא מעורר קושיות. בנוסף לתמיהה שכבר הזכרנו אודות קביעת יום שמחה במועד פטירתו של צדיק, מתעוררת שאלה נוספת – כיצד ניתן לומר שרשב"י היה מתלמידי רבי עקיבא שמתו בספירת העומר כאשר הגמרא כותבת בפירוש שרשב"י היה מחמשת התלמידים שנותרו בחיים אחרי המגיפה ושאותם העמיד רבי עקיבא לאחר שתלמידיו הראשונים מתו?

הטעות שהולידה 'יארצייט'

התשובה לקושיות אלו היא שהציטוט הנ"ל הוא למעשה טעות סופר בת קרוב ל - 300 שנה, טעות שהיו לה השלכות דרמטיות במשך הדורות. כאשר משווים את הספור המופיע בספר 'פרי עץ חיים' עם הגרסה המקבילה המובאת במהדורה המוסמכת יותר של כתבי האר"י, זו הקרויה 'שמונה שערים', מתברר שבספר זה שנכתב בידי בנו של רבי חיים ויטל, רבי שמואל ויטל, מופיע שינוי קל אך רב משמעות המשנה לחלוטין את הדברים ומבטל באחת את כל הקושיות. וכך נכתב במהדורה מתוקנת ומוסמכת זו: "וכתבתי כל זה להורות כי יש שורש במנהג הזה [של שמחת ל"ג בעומר], ובפרט כי רשב"י ע"ה הוא מחמשה תלמידיו הגדולים של רבי עקיבא ולכן זמן שמחתו ביום ל"ג בעומר". כלומר לא "שמת" ביום זה, אלא "שמח" ביום זה.

כבר החיד"א בספרו "מראית עין" הכיר בטעות זו וכך הוא כותב: "יש מי שכתב דפטירת רשב"י בל"ג בעומר, וכן כתב בספר 'פרי עץ חיים', אך כבר נודע דבנוסחאות האר"י היה ערוב והנוסחה האמיתית היא נוסחת ספר 'שמונה שערים'... והיא שמחת רשב"י, ולא בא בפיו לומר שהוא פטירת רשב"י". דברים דומים מופיעים גם בספר 'בן איש חי'.

לפי גרסה מתוקנת זו כוונתו של האריז"ל הייתה להסביר לחבריו שלמרות שהשמחה המתקיימת סמוך לקבר רשב"י נקבעה לכאורה בסתם, מכל מקום יש לה שורש רוחני וזאת משום שרשב"י הוא אחד מחמשת התלמידים הגדולים שלא נענשו בימי ספירת העומר. החיד"א מוסיף ומעלה סברה לפיה השמחה ביום זה נובעת מכך שבל"ג בעומר התחיל רבי עקיבא ללמד תורה לתלמידיו החדשים, ועל כן היה זה יום שמחה עבורם. כך או כך מה שברור הוא שהשמחה במירון אינה קשורה כלל להסתלקותו של רשב"י.

עדותם של גדולי ישראל המבוססת על מהדורת "שמונה שערים" מלמדת כי נפל שיבוש בהעתקת כתבי האריז"ל, שיבוש שהצמיח את המסורת המדומה אודות פטירתו של רשב"י ביום הזה. עדות זו התבססה על ההנחה שמהדורת "שמונה שערים" שנכתבה בידי בנו של רבי חיים ויטל, מדויקת יותר מכל יתר המהדורות ויש להחשיבה עיקר, אולם כל עוד לא נבדק כתב היד המקורי של רבי חיים ויטל עצמו לא הייתה לכך הוכחה חותכת.

השמחה הפכה למיתה

לאחרונה נודע כי עותק מצולם ובו קטעים מכתב היד המקורי של רבי חיים ויטל התגלגל בדרך כלשהי לספריה הלאומית בגבעת רם. חמוש באמצעי צילום התייצב הרב אברהם קוסמן בספריה ולאחר בדיקה מאומצת של כתב היד הצליח לאתר את הקטע הרלוונטי ומצא את הפסקה השנויה במחלוקת. עתה הוברר מעל כל ספק שהנוסחה האמיתית היא אכן כפי שמופיע בספר "שמונה שערים". עתה ניתן היה גם לעמוד על שרשרת הטעויות שהובילה לגרסה השגויה. השוואה בין המהדורות השונות לבין כתב יד קדום נוסף מספרית אוקספורד מלמדת כי טעות הסופר נגרמה כתוצאה של העתקה מכתב היד בו נרשם: "וטעם שמ' רשב"י ביום ל"ג בעומר כי הוא וכו'". המעתיק בחר לפענח את הקיצור ולכתוב "שמת רשב"י", בעוד שלאמתו של דבר היה עליו לכתוב "שמחת רשב"י". נמצא ששמחת רשב"י הפכה בטעות למיתת רשב"י.

כיצד אירע שבהעתקה נפלה טעות כה בסיסית? החיד"א עצמו כבר רמז על התשובה לכך בכותבו "כבר נודע שבנוסחאות האר"י היה ערבוב...". מאחורי הערה סתומה זו מסתתרת פרשה היסטורית עלומה. מסתבר שכאשר האר"י הקדוש נפטר פנה רבי חיים ויטל לכל תלמידיו ואסף מהם את הכתבים שהיו בידיהם בנימוק שהזמן אינו ראוי עדיין לגילוי הסודות. הכתבים נשארו מכונסים תחת ידו במשך 15 שנה. אחד מחכמי צפת בשם רבי יהושע בן נון התחנן שיניחו לו להסתכל בכתבים אבל רח"ו דחה את בקשתו ואמר שעדיין לא הגיע השעה. כאשר רח"ו שכב על ערש דווי ונלקח לדמשק, ניצל רבי יהושע את ההזדמנות ושילם לאחיו של רח"ו 50 זהובים כדי שיאפשר לו להעתיק את הכתבים. הוא הביא למקום מאה סופרים שעבדו במשך שלושה ימים והעתיקו את כל הספרים. בהעתקה חפוזה זו, שנעשתה שלא בידיעתו של רח"ו, נפלו שיבושים ושגיאות לרוב ולא יפלא שגם הפרט העוסק ברשב"י נכתב בקצרה, דבר שהוליד את הסיפור כאלו חל מועד פטירתו של רשב"י בל"ג בעומר.

מתי באמת חל יום פטירתו של רבי שמעון בר יוחאי?

התשובה הפשוטה היא שאיננו יודעים. בדיוק כשם שאיננו יודעים את מועד פטירתם המדויק של מרבית התנאים והאמוראים. נאמרו בענין הזה כמה השערות וניחושים אבל מקור מפורש - אין.

בין העדויות המוקדמות ביותר להילולא שנערכה על קברו של רשב"י ביום ל"ג בעומר מרבים להזכיר את רבי עובדיה מברטנורא כמי שמתאר במכתבו שמחה זו. אולם בבדיקת

המקור לטענה זו מתברר כי גם עדות זו מבוססת על טעות סופר. יש לתמוה ששיבוש זה עדיין רווח בציבור.

המקור לטענה כי רבי עובדיה מברטנורא ביקר במרון בל"ג בעומר הוא בספר 'דרכי ציון' שיצא לאור בשנת תרמ"ו ובו מצוטט מכתב ששלח הרע"ב לאחיו באיטליה. במכתב זה נאמר: "בכ"ח אייר יום מיתתו, באים מכל הסביבות ומדליקין אבוקות גדולות מלבד מה שמדליקים עליו נר תמיד". המעתיק סבר כי מדובר בטעות ועל כן הוסיף בסוגריים "אמר המעתיק נראה שטעות סופר הוא וצ"ל י"ח אייר והוא יום מיתת התנא האלוקי רשב"י ז"ל יומא דהילוליה דיליה". אולם המעיין בנוסח המלא של המכתב יווכח מיד כי אין כאן כל טעות סופר. רבי עובדיה מתייחס בדבריו לקבר שמואל הנביא שמועד פטירתו אכן חל ביום כ"ח באייר. יתירה מכך – בסיום אותו מכתב כותב הרע": "טני לא יצאתי מירושלים ללכת אנה ואנה למן היום אשר באתי פה. לכן לא אוכל לדבר מאומה מן הגליל". לא יתכן איפה שהרעב הצכוון בעדותו לתאר את הנעשה בקבר רשב"י אשר בגליל.

צום ל"ג בעומר

כפי שכבר נוכחנו לראות, עוד לפני שהאר"י גילה את השורש הרוחני של היום הזה הוא כבר נקבע כיום שמחה ותפילה. אחרי שהתברר למעלה מכל ספק כי רשב"י לא נפטר ביום ל"ג בעומר נשאלת השאלה מה כן אירע ביום זה. מה טיבם של תפילות הללו ומדוע נקבעו דווקא ליום זה?

ובכן מסתבר שלל"ג בעומר היה מעמד מוכר עוד הרבה לפני שנקבע כיום שמחת רשב"י או כיום שבו פסקו תלמידי ר"ע למות. בתקופה קדומה היה ל"ג בעומר יום... צום.

מקור קדום לכך הוא ספר "הלכות א"י מהגניזה הקהירית", ספר עתיק מימי הגאונים בו נאמר כי י"ח באייר, דהיינו יום ל"ג בעומר, נקבע כיום צום לזכר פטירתו של יהושע בן נון. לקביעה זו ישנן אסמכתאות נוספות, בין היתר בפיוט שחיבר רבי אלעזר הקליר, הפייטן הארץ ישראלי הקדמון שחי בתקופת הסבוראים. בפיוט נוסף שחובר על ידי רבי פנחס הכהן בסוף תקופת הפייטנים נכתב: "פסוח וגנון טמאים בישובו / צום יהושע בשמונה עשר בו / אייר". ראוי לציין כי בתקופה קדומה זו עיקר חשיבות היום הזה קשור לתאריך י"ח אייר ולא למנין ספירת העומר, עובדה שבהמשך תתגלה כרבת משמעות.

מעניין במיוחד הוא תאור שהשתמר בתעודה אחרת שנמצאה אף היא בגניזה הקהירית. תעודה זו הכתובה בשפה הערבית שהייתה מדוברת בארץ ישראל מאמצע תקופת הגאונים ואילך קרויה "חובות הצום של חודשי השנה" ויש בה רשימה ארוכה של ימי צום שונים. כמו בתעודות אחרות גם תעודה זו מציינת את י"ח אייר כיום צום אך בתוספת הערה מסתורית שטיבה אינו נהיר. וכך נכתב בתעודה: "צמו בי"ח בו בגלל מות יהושע והיה בו רעש". כלומר פרט לפטירת יהושע אירע ביום רעש אדמה.

אזכור הרעש מעורר סקרנות – רעשי אדמה רבים פקדו את ארץ ישראל. מדוע ראו חכמי ארץ ישראל לגזור צום דווקא לזכר רעש מסוים זה? האם יש בידינו מקורות

היסטורים שיוכלו לשפוך אור על תעלומה זו, לחשוף את מועד הרעש ולשפוך אור על נסיבותיה? יתכן שהתשובה לכך חיובית, אולם לשם כך עלינו להתוודע לעוד פרק עלום בתולדות עם ישראל.

יולינוס קיסר ובנין בית המקדש

בשנת 363 לספירת הנוצרים, כשלוש מאות שנה לאחר חורבן הבית, יצא הקיסר הביזנטי יולינוס בהודעה דרמטית לפיה יתאפשר ליהודים לבנות מחדש את בית המקדש ולחדש את עבודת הקרבנות. הכרזה זו לא נבעה מאהבת ישראל אלא מאיבה עמוקה שרכש הקיסר כלפי הנוצרים ובשל כך אף כינוהו הקיסר הכופר. הקיסר רצה לעקור את הנצרות ולהשיב את האימפריה הרומית לדת הפגנית הקדומה. כדי לערער את מעמד הנצרות הוא ביקש לרומם את קרן היהדות בבחינת "האויב של אויבי – ידיד". הנבואה המרכזית בנצרות היא שהיהודים לא ישובו לארצם לעולם ולא יקימו מחדש את בית מקדש, הקיסר ביקש להוכיח את טעותם ולערער בכך את אמונתם

בעקבות הצהרת יולינוס החלו היהודים בהכנות מעשיות לבניית המקדש וריכוזו לשם כך חומרי גלם בהר הבית. בסופו של דבר הסתיימה הפרשה בצורה מאכזבת. ספרי ההיסטוריה יודעים לספר על תאונה מסתורית ששיבשה את עבודות הבניה ומותו של הקיסר במלחמה כעבור זמן קצר ביטלה את התוכנית לחלוטין. (לפי גרסה אחת חייל נוצרי הוא שהתנקש בקיסר והרגו).

לאחרונה פרסם חוקר גוי עדות כתובה בשפה הארמית-סורית אותה כתב הבישוף קיריליוס, מי שהיה בישוף ירושלים בתקופת יולינוס. באגרת זו צץ שוב במפתיע התאריך המסתורי שאחר תולדותיו אנו תרים – י"ח באייר. וכך כותב הבישוף "יולינוס התיר ליהודים לבנות את בית המקדש והללו תכננו להניח את יסודותיו ביום... י"ח באייר". הבישוף מספר כיצד בלילה שלאחר מכן ארעה לפתע רעידת אדמה עזה, הרסה את כל הבניה והותירה הרוגים רבים ברחבי ארץ. באותה שעה פרצה גם להבה מסתורית מהאזור המכונה היום 'אורוות שלמה', הרגה כמה פועלים וכילתה את חומרי הגלם שהוכנו לבניה. הבישוף מסיים כי זמו קצר לאחר מכן נפל הקיסר בקרב ותקוות היהודים נגוזו.

"כאשר קראתי את הדברים נדהמתי", מספר הרב קוסמן, "החוקר הגוי שתרגם את מכתב הבישוף הבחין במשמעותו של תאריך י"ח באייר וציין כי בקרב היהודים זהו "חצי חג", אולם הוא כמובן לא ידע להוסיף מאומה מעבר לכך".

הסוד נחשף

כאשר מצרפים את פרשת יולינוס קיסר עם התעודה שנחשפה בגניזה המתארת את יום י"ח באייר כיום צום בגלל "הרעש שהיה בו", מתחילים חלקי הפזל ליפול למקומם. כעת ניתן לשער בדרגה גבוהה של וודאות כי "הרעש" המוזכר ברשימת הצומות זהה לרעש שעליו סיפר הבישוף הירושלמי. שניהם מדברים על רעידת אדמה שהשביתה את הכוונה להקים מחדש את בית המקדש. מעתה נבין את חשיבותו ההיסטורית של רעש זה. לא

יפלא שהיום הזה נקבע כיום צום לדורות על ההזדמנות שהוחמצה מכיוון שלא היה הדור ראוי לחידוש עבודת הקרבנות.

פרט אחד אחרון עשוי להשלים את הפסיפס ההיסטורי ולהפיץ אור על חשיבותו של יום י"ח אייר – ל"ג בעומר. המתבונן בפסוקי המקרא יבחין כי כל בתי המקדש נבנו בחודש אייר. על מקדש שלמה נכתב "בִּשְׁנָה הָרְבִּיעִית יָסַד בֵּית ה' בִּיְרֵחַ ז'ו" – היינו בחודש אייר. גם בימי עזרא ונחמיה הונחו יסודות המקדש בחודש אייר ככתוב בספר עזרא פרק ג' פסוק ח'. בכתוב לא התפרש באיזה יום בחודש הונחו יסודות המקדש, אבל העובדה שהנסיון להקמת המקדש השלישי נעשתה גם היא בחודש אייר מספקת קצה רמז שיש בו כדי להעלות רעיון מסעיר - שמא נשתמר בידי בני ישראל מסורת לפיה היסודות לשני בתי המקדש הונחו ביום ה"ח לחודש ומסיבה זו הקפידו שהיסודות לבנין בית שלישי יונחו דווקא ביום זה. אם נכונה השערה זו אזי חשיבותו המקורית של יום י"ח אייר-ל"ג בעומר הוא בגלל היותו היום שבו הונחו היסודות להקמת בתי המקדש!

אולי זהו הזכרון ההיסטורי העמום שהשתמר במרוצת הדורות ובגינו נקבעו הימים האלו כימי שמחה. אם נכונה השערה זו אזי יותר משקשור יום ל"ג בעומר למירון הוא קשור לירושלים ולבית המקדש. דברי ה"חתם סופר" שקישר בין ל"ג בעומר לבנין ירושלים מאירים עתה שבעתיים.

אין משמעות הלכתית למחקר זה. עם ישראל הכריע לקיים את היום הזה כיום שמחה ולא כיום צום. אולם מפליא להיווכח כמה מאורעות שזורים בתאריך זה – הל"ג בעומר. תודה מיוחדת להרב משה בלוי על עזרתו באיסוף החומר. וכן לרבנים ז. קורן, י. אביבי, י. אליצור וי. אדלר.

בלבול היסטורי מוחלט: כך התפתח ל"ג בעומר לחג

בלי מקורות בגמרא או בהלכה, ועם לא מעט מתנגדים מתוכה - הפך ל"ג בעומר לחג רשמי. אבל רבי עקיבא ורשב"י לא היו מזהים את הדימויים שהדביקו להם, המקובלים של המאה ה-16 לא היו מזהים את הציונים של המאה ה-19. והילדים של היום? לא מזהים כבר כלום

ד"ר חזקי שוהם

ל"ג בעומר הוא אחד הימים החידתיים בלוח השנה היהודי: כיצד הפכו ימי העומר, המתוארים בתורה כימים של שמחה וחגיגה - לימי אבל וצער? ואם בתלמוד מתוארת מיתתם של תלמידי רבי עקיבא בתקופה שבין פסח לשבועות, מהיכן צמחה המסורת על ל"ג בעומר (י"ח באייר), יום שאין לו כל אזכור בספרות חז"ל?

ראשית דרכו של ל"ג בעומר נעוצה במאות האחרונות של ימי הביניים, אז צמח כחג מקומי בגליל. ההיסטוריון אלחנן ריינר שחזר את צמיחתו של פולחן רשב"י בל"ג בעומר, וטען שהוא התפתח ממנהג קדום של עלייה לרגל למירון, וממסורת המציינת את י"ח באייר כתאריך פטירתו של יהושע בן-נון.

לדבריו, בימי הביניים המאוחרים "נשכח" יהושע בן-נון, ובמקומו עלתה דמותו של רבי שמעון בר יוחאי כקדוש גלילי, שאף "ירש" את יום פטירתו. במאה ה-16, העלייה לקבר רשב"י הפכה כבר למנהג רווח בתרבות העממית, המשותף ליהודים ולפלאחים מהסביבה. עם זאת, חלקים נרחבים מהאליטה הרבנית ההלכתית, ובראשם רבי יוסף קארו, בעל ה"שולחן ערוך" - התנגדו למנהג, בין היתר בשל אוירת ההפנינג המתירנית, העירוב בין המינים, ביטול התורה, מנהג הדלקת המדורה - ולמעשה הביעו התנגדות גם לעצם ההילולה שאת ערכה לא הבינו. דווקא אי-הבהירות שאפפה את החג העממי המקומי הקדום, שטיבו לא היה ברור ולתאריכו לא היה מקור כתוב, הפכה את ל"ג בעומר ליום חגה המרכזי של הקבלה, שפרחה במאה ה-16 בגליל העליון. אחרי שהפך ליום הפטירה של רשב"י, נדחסו לתאריך י"ח באייר גם יום הולדתו של רשב"י, יום יציאתו מהמערה, וחשוב מכל – היום שבו קיבל רשות לגלות לחבורה הקדושה של תלמידיו את תורת הסוד. מבחינה זו, ל"ג בעומר הקביל בחשיבותו ליום מתן תורה.

בר כוכבא - דמות מופת מודרנית

השלב ההיסטורי הבא של התפתחות החג היה בתרבות הציונית. באופן יצירתי למדי, הפכה הציונות את ל"ג בעומר ליום שמציין את הגבורה הפיזית היהודית ואת הקוממיות החדשה. כאן הצטרפה לרשב"י דמות נוספת שעד אותה תקופה לא נחשבה לדמות מופת בזיכרון הקולקטיבי היהודי, ולא היה לה כל קשר לל"ג בעומר: שמעון בר-כוכבא, מנהיג המרד ברומאים שצבר כמה הצלחות צבאיות בתחילתו, אך דוכא באכזריות, וסופו שהביא לחורבנה של ארץ יהודה ולהתרוקנותה מיהודים.

למרות שלבר-כוכבא היו גם לא מעט מתנגדים, שכינו אותו "בן כוזיבא" (כלומר, מנהיג שהכזיב), הרי שבחיפושיהם אחר גילויי גבורה גופנית, צבאית ומדינית בהיסטוריה היהודית, הפכו אותו הציונים לדמות מופת בפנתיאון היהודי. עוד במאה ה-19 נוסדו באירופה אגודות סטודנטים ומועדוני ספורט בשם "בר כוכבא".

כמו המקובלים לפנייהם, גם על הציונים הוטל להסביר כיצד ומדוע הפכו את ל"ג בעומר להיות חגו של בר כוכבא, בהיעדר כל רמז לקשר בין הדמות לבין החג במקורות הקדומים. הם טענו כי משמעות החג האמתית צונזרה והוסתרה במהלך השנים, והוא נועד לסמל את יכולתו של העם לחגוג את הגבורה הגופנית היהודית ואת הקוממיות הלאומית.

כך, למשל, הציעו כי מנהג הדלקת המדורה בל"ג בעומר מזכיר את המדורות שבעזרתן היו לוחמי המרד מעבירים הודעות בין ראשי ההרים. המשחק בחץ וקשת התפרש כאימון צבאי סמוי, אף שהמנהג צץ רק במאה ה-19 בחוגים חסידיים במזרח אירופה, ויוחס בתחילתו דווקא לרבי שמעון בר יוחאי, ולעובדה שלפי הגמרא בימיו לא נראתה הקשת בענן (סמל שלילי במסורת היהודית למבול).

אפילו רבי עקיבא לא ידע

גם שתי הדמויות הקודמות שעמדו במרכז ל"ג בעומר נוכסו למאבק הלאומי: רבי עקיבא, מורו של רשב"י, שמופיע במקורות כתומך נלהב במרד - נתפס כעת כמנהיג לאומי שהצית את אש המרד. עינויו והמתתו בידי הרומאים נבעו, לפי הפרשנות הציונית, לאו דווקא מהתעקשותו לקיים את מצוות הדת, אלא מענישה רומאית של מנהיגי המרד. גם רשב"י, שעמדותיו האנטי-קולוניאליות החריפות גרמו לרדיפתו האישית בידי הרומאים ולהסתתרותו במערה, נתפס פתאום כמנהיג לאומי.

כיום בני נוער מדליקים מדורות במגרשים ריקים בערי ישראל, ונדמה שמרד בר כוכבא או ספר הזוהר – ובכלל, ההיסטוריה היהודית – כבר לא ממש משמשים מקור למשמעות החג עבורם. מעניין מה יהיה השלב הבא בהתפתחותו של החג.